

Ruskij čelovek našego vremeni

Jiří Trávníček

Světlana Alexijevičová: *Doba z druhé ruky. Konec rudého člověka*, přeložila Pavla Bošková, Pistorius & Olšanská, Příbram 2015

Ne že bychom si po roce 1989 mysleli, že nejsou jiní než my, Středoevropané, ale doufali jsme, že se nakonec nějak přece jenom k sobě budeme přibližovat. Slovanská vzájemnost? Stará veteš. Na ní se už stavět nedá. Navíc jsme z ní dostatečně vystřízlivěli v srpnu 1968. Věřili jsme, že ona platforma musí nějaká být a že bude jiná. Byla tady jistá naděje: přijde nová generace, lidé z Ruska začnou jezdit, poznávat svět, zjistí, že je o hodně jiný, než jak jim ho zprostředkovávala komunistická propaganda. Ve větší míře si budeme číst své knížky, které už nebudou cenzurovány na jedné ani druhé straně. A? Vyvinulo se to celé nějak jinak. Fascinovaně hledíme, cože se to „tam“ děje. Jak to, že Putinova obliba dosáhla závratných pětaosmdesáti procent? Moc „jim“ nerozumíme, máme z nich opět strach; jejich historické narativy o stejných událostech se nepotkávají s těmi našimi. Je to tak, jsou nám cizejší než v divokých devadesátých.

Ideální chvíle na knížku, jež nám nabídne pohled „zevnitř“ a „zdola“, neboť číst politické komentáře o Putinovi a jeho propagandě už začíná být dost únavné. Světlana Alexijevičová, běloruská novinářka a spisovatelka, podnikla průzkum osudů a životních příběhů obyčejných lidí všech generací a všech světonázorů. V drtivé většině Rusů, ale najdeme tu i osudy běloruské, tádzické či židovské. Časem toho „sběru“ je nové století — poslední příspěvky jsou z roku 2012. Autorka zachycuje dlouhé životní příběhy, současně však místy své texty dává dohromady jako mozaiku mnoha hlasů, rychlých výpovědí, kde není moc čas na ponor ani rozvahu. Sama si je vědoma toho, že pochopit současnost nejde bez minulosti, proto se zde ve značné míře dává hlas těm, kdo svůj aktivní život prožili v dobách Sovětského svazu. Ti lidé jsou zde zastoupeni nejčastěji jen svými křestními jmény. Některé příběhy pokračují i krátkým dopovězením po několika letech. Jací jsou autorčini vypravěči staršího data? Většinou dost zmatení z toho, co museli zažít. Žili ve velké mnohonárodnostní zemi, která jim najednou zmizela, jako sovětsští patrioti, hrdí komunisté („Stranická legitimace je moje bible.“). Byli hrdí na to, že vyhráli druhou světovou válku, že jejich sportovci vozili stovky medailí z olympiád... a teď toto. Jejich děti jim přestávají rozumět, někdy jimi dokonce opovrhují (jen se podívejte, pro co jste žili?); kdepak dnes nějaké ideje, jejich heslo bylo „my“, dnes už jenom každý myslí na sebe. Těžko říct, jestli tu máme co činit jen se sovětsko-ruskou verzí starého dobrého žánru „staří nadávají na mladé“, nebo jde o fenomén v mnohém specifický. Asi od každého trochu. Mnohé věci působí až těžko uvěřitelně: tak třeba sedmaosmdesátiletý Vasilij Petrovič N., člen komunistické strany od roku 1922. Svému synovi dal jméno Říjen, a když vybírali jméno pro holčičku, komentoval to takto: „Líbilo se mi jméno Ljublena, skládalo

„Jublu Lenina, miluju Lenina“. Žena sepsala na lístek papíru všechna svá oblíbená ženská jména: Marxana, Stalina, Engelsina... Jiskra... Ta byla tehdy nejvíc v módě.“ Ale i na něho došlo: ženu mu pro „kontrarevoluční činnost“ zavřeli, nakonec i jeho — udal ho soused. Posléze byl propuštěn, poslán do války, kde s ním zacházeli jako s lidským materiálem, hodným jen k tomu, aby byl nasazován do první linie. Nicméně přežil a nakonec mu předali i stranický průkaz. „A já byl šťastný. Tak šťastný...“ Když zkoprnělá tazatelka říká, že tohle nemůže pochopit, dostane vášnivou odpověď, že podle zákonů logiky je soudit nelze, „jedine podle zákonů náboženství. Víry! Ještě nám budete závidět!“. A teď: máme tomuto člověku skutečně závidět, nebo ho spíše litovat? Minimálně proto, v jakou pervertovanou verzi náboženství uvěřil. Je jeho štěstí pouze obrana před novým světem, s nímž nechce nic mít, nebo je to autentický stav duše? Nevíme, zíráme a asi stejně jako Světlana Alexijevičová se díváme. Přitom se ptáme: Rozumějí vůbec tyto lidé sami sobě? Vědí, jaký život žili? A jsme my vůbec schopni pochopit toto jejich nepochopení? Inu, Rusko...

Širá ruská duše fascinuje Čechy od obrození. Mrazivost této šíře lze pocítit i dnes

„Chci ze sebe všechno ruské vymlátit“

A teď něco o těch mladých. Idealismus svých rodičů jim chybí zcela a jejich verze realismu se jmenuje pragmatismus. Co nejvíce dobu podojit, vydělat, dát se na kariéru, zahodit falešný sentiment („skromnost je ctností slabých“), neboť „dnes už na lásku umírá málokdo. Všechny síly napřeny na vzestup!“. Hodně kritiky až pohrdání zaznívá na adresu jejich rodičů a vůbec toho, čím byli v Sovětském svazu obklopeni: nedokázali žít normálně, stále potřebovali nějakou mobilizaci, být hrdiny, bránit vlast. Autorka oběhla i nové ruské emigranty na Západě, což jsou též převážně lidé mladé a střední generace, kterým je v současném Rusku úzko: utekla jsem, protože jsem „chtěla žít v normální zemi“; „Nechci žít za socialismu!“; „Chci ze sebe všechno ruské vymlátit. Přestat být Rusem...“. Velmi silnou vrstvou této knihy jsou výpovědi Nerusů usazených v Moskvě, Tádžiků, Arménů a jiných. Utekli z jednoho pekla do druhého. Jsou z nich novodobí otroci, kteří žijí v naprosto nelidských podmínkách v podzemí, nemají dovolání ani u úředníků, ani u policie; právo mají jen ti, kdo mají peníze; to proto, že „ruský kapitalismus je lidožroutský“.

Fikce versus non-fikce... neřešme to

Životní příběhy, které Světlana Alexijevičová shromáždila,

mají ve své většině obrovskou výpovědní a poznávací sílu. Ale též sílu literární. Asi není náhodou, že o autorce se v poslední době velmi vážně mluví v souvislosti s Nobelovou cenou. Světlana Alexijevičová je vskutku velké literární jméno současnosti. Její příběhy jsou jímavé, bolestné utrpením, které jejich vypravěči museli podstoupit. Specifickým tématem jsou osudy žen a vůbec vztah ruských žen k mužům (vodka, vodka a zase vodka). Autorčiným záměrem, myslím, nebylo pokoušet se o nějakou rusologii či postšovětologii. Snažila se naslouchat lidem, dát jim prostor vyjádřit se, najít v jejich výpovědích nějaké průsečíky a to celé uvést do podoby knihy. Jde o vyznání lidí, kteří se jaksi nemohou vymanit ze svého mentálního sovětského kruhu, také hněvivá (často podezřele moc rychlá a radikální) odmítnutí všeho minulého, ale též velmi přímé reflexe toho, jak tento boj s vlastním *homo sovieticus* mnozí zvládali („Sovětského člověka v sobě jsem se zbavovala celá léta, vylévala jsem ho ze sebe po kbelíkách.“). Je

to opravdu silná kniha — látkou i konceptem, jakkoli to druhé může občas působit dost kolážovitě. Maně tu jednoho napadá, na kolik románů by se zde sesbíralo — a jakých. Mnohá vyprávění už takovými komprimovanými romány jsou. Některé scény (ba i příběhy) jako by snad ani nemohly být skutečné. Jako by vypadly z literatury. Občas se přistihujeme s výkřiky na rtech: Tohle přece už napsal Dostojevskij!, To je jako z Někrasova!, Není to náhodou krádež ze Šalamova nebo Ginzburgové? Ano, především *Bratři Karamazovi* a *Ruské ženy* se tu derou na mysl. Sláva literatuře, a také sláva publicistice. Někde, jak vidno, není nutné, ba snad ani možné, je stavět proti sobě.

Mimořádně vnímavá reportérka a skvělá spisovatelka. Přesněji: mimořádně vnímavá reportérka, a proto skvělá spisovatelka.

Autor je literární kritik a čtenářolog.